

Norges Indskrifter med de ældre Runer.

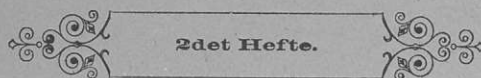
Udgivne

for

Det Norske Historiske Kildeskriftfond

ved

Sophus Bugge.

Christiania.

A. W. Brøggers Bogtrykkeri.

1893.

Hedemarkens Amt.

4. Fonnaas.

Literatur. O. Rygh og S. Bugge i Aarbøger f. nord. Oldk. 1878 S. 59—72, med Tegning paa Plade 1. — O. Rygh i „Aarsberetning“ for 1877, S. 14. — Undset i „Aarbøger“ 1880 S. 133. — Stephens: The Old-Northern Runic Monuments, Vol. III (1884), S. 33, 101—105, 391, 394 (S. 101 Tegning). — F. Burg „Runeninschriften“ (1885) S. 137, 168. — O. Montelius: „Runornas ålder i Norden“ i Svenska Fornminnesföreningens tidskrift, 18:de häftet, Stockholm 1887 (efter Foredrag holdt ved Philologmødet i Stockholm 1886), S. 29 f., 35 f. — Wimmer „Runenschrift“ (1887), S. 122 anm. 1, 151, 169, 209, 212 anm. 1, 304.

„N. F. K. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Handlingar 11: 3. Om Runeindskriftene paa Rök-Stenen i Östergötland og paa Fonnaas-Spænden fra Rendalen i Norge. Af Sophus Bugge, Stockholm, 1888“. Dette Skrift er endnu ikke udkommet; men 6 Ark deraf er, da dette Ark lægges under Pressen, trykte. Skriftet er en Omarbejdelse af en Indtrædelsestale holdt ved Akademiets Møde i Stockholm 2. Juni 1885; Forordet er undertegnet: Christiania, Oktober 1887.

S. Bugge i Arkiv f. nord. Filol. VIII (Lund 1891), S. 18, 24, 32.

Grundlag for Behandlingen. Undersøgelse af Originalen ved Prof. O. Rygh og Udgifveren.

Tegninger. De her paa Pl. III meddelte Tegninger, der gjengive Spænden og dens Indskrift i fuld Maalestok, er en paa Sten med enkelte Rettelser efter Originalen udført Gjengivelse af de Tegninger, som først er udgivne i Aarbøger 1878 og derefter hos Stephens Run. Mon. Clichée er med det kgl. nord. Oldskriftsselskabs Tilladelse taget af den dette tilhørende Kobberplade.

Om den paa Pl. III afbildede Spænde har Prof. O. Rygh meddelt mig følgende Oplysninger (jfr. den udførligere Meddelelse i „Aarb.“ 1878):

„Spænden, der i Universitetets Oldsagsamling har No. 8154, er funden 1877 ved Opbrydning af Nyland, i henimod 1 Meters Dybde, paa Fonnaas i Øvre Rendalen Sogn, Rendalen Præstegjeld i Østerdalen. Efter Sigende tydede intet ved Fundet paa, at her havde været en Grav, eller at Stykket overhovedet havde været nedlagt i Jorden med Hensigt. Det er foræret til Samlingen af Gaardens Eier, Proprietær Halvor T. Trønnes.

Det er af Sølv og veier 215.15 Gr. Dets Størrelse og Dimensioner vil sees af den i Originalens Størrelse udførte Afbildning. Det er støbt i to Stykker, det firkantede Overstykke for sig; Stykkerne have været forbundne ved Hjælp af en fra Spændebøilens øvre Rod udskydende Plade, som har været skudt ind under Overstykkets Bagside og fæstet til denne ved en Nagle. Denne Nagle er nu borte, hvorved de to Dele ere løsnede fra hinanden. Den største Del af Forsiden er forgyldt og danner Ornament, udgaaende fra Dyremotiver, udførte en relief ved selve Støbningen, ved Udkanterne tildels i gjenmembrudt Arbeide. De stærkt op-høiede Ribber, som begrænse og afdele de forskjellige Partier, ere af uforgylt Sølv og have indlagte Længdestriber af Niello. Det inderste, aflang-firkantede Parti af Overstykket er en Guldplade, der er naglet til Sølvbunden og prydet med paaloddede Ornament af Guldfligran. Paa denne Guldplade er langsefter anbragt 3 runde Indfatningsrammer af Guld, udfyldte med Granater, af hvilke dog den midterste, der har været noget større end de to andre, nu mangler. Disse Rammer med deres Stene dække ligesaamange Nagler, af hvilke de to yderste have fastholdt Guldpladen og den midterste holdt Spændens to Dele sammen.

Paa Bagsiden mangler Naalen og dens Skede, der synes at have været loddet til Spænden, og Charnieret er afbrudt omtrent midt paa Høiden.

Spænden tilhører en velbekendt Type, der er udbredt over en stor Del af Europa og forekommer særlig hyppig i Norge. Der kjendes nu mellem 60 og 70 norske Exemplarer, dels af Sølv, dels af Bronze (de vigtigste af de hos os forekommende Variationer af Typen ere fremstillede i mine „Norske Oldsager“ No. 254—263). I Mellemeuropa henføres de til den senere Del af Folkevandrings-tiden (den merovingiske Tid); i Skandinavien til „Mellemjernalderen“ (500—800 e. Chr.). Denne Tidsbestemmelse, som er given allerede ved Spændernes Form og Udstyr, bekræftes fuldkommen ved de Gjenstande, som træffes i Følge med dem i Tilfælde, hvori de tilhøre større Fund, der ogsaa indeholde andre for Fundets Tid karakteristiske Gjenstande. Der synes mellem Exemplarer af denne Spændetype trods den indbyrdes Overensstemmelse i det store at være saa bestemte Forskjelligheder i Form og Ornamentik, at man maa være fuldt berettiget til at slutte, at de fleste af dem ere arbeidede i det Land eller det Landomraade, hvor de ere fundne, og specielt giver det foreliggende Exemplar det Indtryk, at det sikkert er blevet til indenfor de skandinaviske Landes Grænser. Vil man gjøre et Forsøg paa nærmere at bestemme dets Alder, synes det mig rimeligt at henføre det til det 7de Aarh., idet jeg paa den ene Side lægger Vægt paa, at de oprindelige Form- og Ornamentmotiver ere mindre end almindeligt forvanskede, og paa den anden

Side paa, at Spænden viser os Typen i sin fulde Udvikling i en af dens almindelige skandinaviske Former.

Med Hensyn til Findestedet kan bemærkes, at det tilhører en Egn, der er paafaldende fattig paa Fund fra hele den ældre Jernalder. Fra hele den øvre Del af Glommens Dal, ovenfor Elvens Bøining ved Kongsvinger, kjendes nemlig foruden Fundet fra Fonnaas kun to ældre Jernalders Fund, medens der i hele Dalføret helt op til den øverste Del af Rendalen er Overflod af Gravfund fra den yngre Jernalder. Af de nævnte to Fund er det ene ligesom Fonnaasfundet truffet høit oppe i Dalen, paa Lomnes i Ytre Rendalen; det er et Vaabenfund, der antagelig maa være adskillig ældre end det fra Fonnaas. Det andet er en enkelt Spydspids fra Dalens nedre Del (Grue i Solør).

Paa den glatte Bagside af Fonnaas-Spændens firkantede Overstykke er 4 Rader med Runer af den længere Række indridsede med en Naal eller et lignende Redskab. Jeg betegner Raderne paa følgende Maade:

Raden langs efter, som er til høire for Bøilens Rod, naar man ser Radens Runer med Toppene opad, kalder jeg Rad 4.

Af de to korte Rader, som er ridsede paa tværs mod Rad 4, kalder jeg den øverste Rad 2; den anden, der er lige under Rad 2, kalder jeg Rad 1.

Den længere Rad, som paa den anden Side af Bøilens Rod er ridset i samme Retning som Rad 1 og 2 og under disse, kalder jeg Rad 3.

Grunden til, at jeg saaledes fordeler Tallene 1—4, vil vise sig af det følgende.

I Rad 4 er Runerne skrevne fra venstre mod høire; omvendt i Rad 2, 1, 3. Ved Tune-Indskriften har vi seet, at de forskjellige Rader af samme Indskrift kan gaa i forskjellige Retninger. I Rad 4 er Runerne oventil og nedentil begrænsede af en ret Streg. Om saadanne Rammestreger se Wimmer Runenschrift S. 169 f. I de øvrige Rader er Runerne ikke og har de ikke været indesluttede af nogen Ramme. Nogle horizontale Streger under Rad 1 og 2 er vistnok betydningsløse.

Jeg skal gjennemgaa Runerne én for én. Jeg læser dem alle paa samme Maade som i mit Foredrag i 1885 og med Undtagelse af Rune 5 i Rad 3 saaledes som jeg har læst dem i „Aarbøger“ 1878.

Rad 1. Rune 1 **ŋ**. Forekommer ogsaa som Rune 2 og Rune 6 i Rad 3. Paa de to sidstnævnte Steder har Runen en mere kantet Form. De to Dele, af hvilke Runen bestaar, berøre hinanden oventil ved Rune 1 i Rad 1 og Rune 2 i Rad 3, men ikke ved R. 6 i Rad 3. Det sidste er det oprindeligere Forhold, og Wimmer (Runenschr. 122 Anm.) betragter den Omstændighed, at Stregerne løbe sammen, som et rent Tilfælde, fremkaldt ved Runeristerens Uagtsomhed. Dog har Runen for **ŋ** paa Vadstena-Bracteaten¹⁾, paa Opedal-Stenen og i England en lukket

¹⁾ At den lukkede Form ikke med Wimmer S. 116 her alene er at forklare af Hensyn til Rummet, viser Runens Form paa Opedal-Stenen.

Form. Runens Form paa Fonnaas-Spænden har udviklet sig af den ældre, af to undertiden lidt afrundede Vinkler bestaaende Form, som i uvæsentlige Variationer forekommer i Indskrifter fra Torsbjærg Mose og fra Viemose. Om Formerne for **ŕ** jfr. Wimmer Runenschrift S. 115 f., sammenlignet med mine Bemærkninger her foran S. 37 og i det følgende ved Opedal-Stenen. Min Tydning i det følgende vil udelukke Muligheden af at læse Runen paa Fonnaas-Spænden som **j**. Rune 2 **l**. Skraastregen begynder ganske lidt nedenfor den rette Stavs Top. Rune 3 **s**. Væsentlig samme Form har **s** som Rune 4 i Rad 3, ligeledes som Rune 3 i Rad 2, hvor Runen dog er lidt længere. Rune 7 i Rad 3, Rune 10 i Rad 3 og Rune 3 i Rad 4 kan ikke være forskellige herfra, uagtet disse Tegn er kortere. Derfor maa ogsaa disse læses som **s** og kan ikke forstaaes som Skilletegn, saameget mindre som lignende Skilletegn ikke ellers kan paavises. Runernes Anordning og Indskriftens Indhold godtgjør ligeledes, som jeg i det følgende skal søge at vise, at vi paa de her nævnte 6 Steder maa læse Runen **s**, ikke et Skilletegn. Tegnet her paa Spænden, navnlig som det er ridset ved Rune 3 i Rad 2, har væsentlig samme Form som den mangelkantede **s**-Rune paa Høvelen og Spænden fra Viemose og paa Spænden fra Himlingøie i Danmark og som den bugtede **s**-Rune paa Krogsta-Stenen i Upland. Men jeg har i ingen anden Indskrift fundet **s**-Runen saa liden som i Fonnaas-Indskriften.

Rune 4 **Y** **k**. Den ældste Form for **k** er **◀**, som ved Omdreining er bleven til **^** i Indskriften paa Bracteat Nr. 71 Steph. Ved Tilføielse af en Stav er derved opstaaet **^** i Indskriften fra Lindholm, paa Kragehul-Spydstagen og i Worms Runecalendar, samt i Binderune for **ka** paa Bracteat Nr. 18 Steph. og Nr. 19 Steph.; ogsaa paa en engelsk Mynt (Wimmer Runenschr. S. 87). Tegnet **Y** med den rette Stav vendt nedad findes foruden paa Fonnaas-Spænden ogsaa paa Björketorp-Stenen, paa Stentofta-Stenen og i Indskriften fra Førde samt paa Bracteat Nr. 6 Steph. og Nr. 55 Steph.¹⁾ Paa Varnum-Stenen er Sidestavene lidt krumme: **Y**.

Af **Y** er den kortere Runerækkes Form **Y** opstaaet²⁾.

Formen **◀** maa længe have været brugt samtidig med flere deraf afledede Former og har sandsynlig endnu været i Brug ialfald ved Aar 600. Formen **^** opstod sandsynlig derved, at Formen **^** sluttede sig til den rette Stav af **ŕ** i Binderune for **ka**. Formen **Y** synes i Norden at være opstaaet i 6te Aarhundred.

Rune 5 **l**, sædvanlig Form.

Rune 6 **ŕ**. **^** er senere Form for **Y**. Hin yngre Form findes tidligst i en Binderune for **ar** paa Spydstagen fra Kragehul Mose (Steph. III, 133), medens den samtidige Lindholm-Indskrift i samme Navn har **Y** skrevet fra venstre mod høire. Dernæst forekommer den yngre Form **^** 3 Gange paa Varnum-Stenen (som én Gang har Formen **Y** i Ordet **runor**), alle 3 Gange efter **a** og deraf 1 Gang, ligesom i Kragehul-Indskriften, i Binderune for **ar**. Wimmer, som fremhæver dette (Runenschrift S. 129), slutter vistnok med rette, at Formen **^** tidligst brugtes, hvor Runerne

1) Paa Bracteat Nr. 17 Steph. forekommer Tegnet **Y** 4 Gange, uden at dets sproglige Betydning lader sig bestemme, ved Siden af det to Gange skrevne Tegn **◀**.

2) Det er maaské tilfældigt og betydningsløst, at en Indskrift med de kortere Rækkes Runer hos Dybeck 8vo Nr. 54 har **Y** for **k**. Jfr. Wimmer Runenschr. S. 206.

ƒ ʌ blev skrevne sammen med én Hovedstav. En saadan Forandring af Bistavenes Stilling, hvorved de kom til at vende nedad istedenfor opad, kunde ikke fremkalde Forveksling med nogen anden Rune og er ensartet med den Forandring af Bistavenes Stilling, som forekommer ved Former af k-Runen ʏ og ʌ. Se mere herom ved Indskrifterne fra By og Aarstad.

Formen ʏ synes at holde sig ved Siden af ʌ næsten saalænge, som den længere Rækkes Skrift holder sig; thi den ældre af disse Former forekommer endnu paa Stenene fra By, Istaby og Björketorp. Den sidstnævnte Indskrift er vistnok den yngste, i hvilken ʏ = ʀ findes. Runen ʀ forekommer ofte i Bracteate-Indskrifter og har der altid Formen ʏ; Bracteaten fra Sogndal (Nr. 41 b Steph.) danner ikke herfra nogen sikker Undtagelse. Formen ʌ = ʀ forekommer i følgende Indskrifter med den længere Rækkes Runer, foruden de ovenfor nævnte: paa Stentofta-Stenen, paa Rök-Stenen og paa en liden Sten fra Valby ved Kjøbenhavn (Wimmer Runenschrift S. 77). Derhos findes denne Form i nogle Indskrifter, som vise Blanding af længere og kortere Rækkes Runer: paa Vatn-Stenen i Trondhjems Stift, paa Råfsal-Stenen i Baahuslen og paa Frerslev-Stenen i Sjælland. Formen ʌ er for ʀ bleven enegjældende, som det synes, omkring Aar 700; jfr. Wimmer Runenschr. S. 205.

Rad 2. Rune 1 w. Sædvanlig Form.

Rune 2. Den rette Stav strækker sig kun høist ubetydelig ovenfor det Punkt, hvor de to Skraastreger mødes. Det er derfor samme Rune som Rune 4 i Rad 1 og betegner k (ikke ʀ), medens Spændens Indskrift for ʀ to Gange har ʌ.

Rune 3 s. Rune 4 h, sædvanlig Form. Rune 5 u, sædvanlig Form.

Rad 3. Rune 1 i. Nedad mod høire gaar fra den rette Stavs Top en Streg, som sikkert har vist sig at være en senere tilfældig Ridse.

Rune 2 ʀ. Rune 3 ʀ. Rune 4 s.

Rune 5. Naar Runen vendes om ved Skrivning fra venstre mod høire har den Formen ʀ. Væsentlig den samme Form, men med ikke afbrudt Hovedstav, har en Rune af den længere Række paa Rök-Stenen og paa Worms Runecalendar: ʀ. Fr. Sander har først (Hvem var Sigurd Fafnersbane? Stockholm 1883) læst denne Rune paa Rök-Stenen som a. Jeg gjengiver Runen ved a. Sander har seet, at den Del af Rök-Indskriften, som er skreven med den længere Rækkes Runer, begynder med ʀ ʀ X P M sagwm, det samme Ord, der paa Rök-Stenen med den kortere Rækkes Runer er skrevet sakum. Dette, som jeg optog, førte mig til den i mit Foredrag 1885 fremsatte Tydning af den med den længere Rækkes Runer skrevne Indskrift paa Rök-Stenen og af Fonnaas-Spændens Indskrift, hvor jeg læste ʀ som a. Saa har ogsaa Sander (efter privat Meddelelse) siden læst Runen paa Fonnaas-Spænden. Jeg har allerede i mit Foredrag opfattet ʀ og ʀ som Former af Runen āra, ār¹). Wimmer (Runenschrift S. 127, 385), som ikke nævner Sander, læser ligeledes paa Rök-Stenen sagwm og opfatter ʀ paa Fonnaas-Spænden som en Form af Runen jāra eller āra, uden at sige noget om dens sproglige Betydning i Indskriften. Han mener, at Runens Form paa Fonnaas-Spænden er opstaaet ved Forandring af ʀ, som āra er skrevet i andre Indskrifter med den længere Rækkes Runer.

¹) Tidligere (Aarbøger 1878 S. 70) havde jeg heri seet Former af p.

Om Runens sproglige Betydning skal jeg tale mere i det følgende.
Rune 6 **ŋ**. Rune 7 **s**. Rune 8 **r**; sædvanlig Form. Rune 9 **b**; se mere herom i det følgende. Rune 10 **s**.

Rune 11 **e**. Den her forekommende Form forholder sig til den sædvanligere og oprindeligere Form for **e M** omtrent, som Formen for **m** paa Helnæs-Stenen, hvor de to Ben nedentil er sammenknebnede, forholder sig til Formen **M**.

Rad 4. Rune 1 synes at maatte være **i**, der har sin sædvanlige Form som Rune 1 i Rad 3. Den lille Sidestreg til høire nedentil synes enten at være en betydningsløs Forziring eller at være opstaaet tilfældig ved Naalens Gliden.

Rune 2 **h**. Fra den nederste Del af høire Hovedstav straks til venstre for Naglen gaar opover mod høire en liden betydningsløs Streg, som ikke sees paa Tegningen i „Aarbøger“.

Rune 3 **s**. Den nederste Del af den slangebugtede Rune berøres til venstre af en kort lodret Stav, af hvilken der med Afbrydelse sees Spor nedenfor **s**-Runen og fra hvis Endepunkt nedentil der til høire skraaner opad en svag kort Streg. Disse Streger ved **s**-Runen er vistnok uden Betydning.

Rune 4. Om denne Rune, hvis Hovedstav skraaner nedad noget mod venstre, har jeg i Aarbøger 1878 bemærket følgende. „Rune 4 vilde jeg uden Betænkning forstaa som **b**, hvis den ikke havde en Form, der saa bestemt afviger fra Rune 9 i Linje [3] (der har samme Form som **b**-Runen i andre Indskrifter), at disse to Tegn i samme Indskrift ikke vel synes at kunne have samme Betydning. Det er da sandsynligt, at det ene af disse Tegn betegner **b**, det andet **p**, eftersom Vadstena-Bracteaten for **b** og **p** har to nærbeslægtede Former. Jeg formoder, at Rune 4 i [Rad 4], der har sjældnere Form, her er **p**-Rune og at Rune 9 i [Rad 3], der har den sædvanligere Form, er **b**. Herfor taler ogsaa det, at nederste Sidestav paa Rune 9 i [Rad 3] ikke gaar helt ned til den rette Stavs Ende; og det samme er paa Vadstena-Bracteaten Tilfældet med **b**-Runen i Modsætning til **p**-Runen“.

Wimmer (Runenschr. S. 209) finder ingen Grund til denne Adskillelse og mener, at vi i begge Tilfælde har samme **b**-Rune. Men min Tydning af Indskriften i det følgende vil vise, at Rune 9 i Rad 3 betegner Udtalens **b̄**, medens Rune 4 i Rad 4 betegner Udtalens **p** og, at altsaa min Formodning var rigtig. Paa Fonnaas-Spænden er, ligesom paa Vadstena-Bracteaten, **p**-Runen dannet ved Differenserig af **b**-Runen.

Jeg har ved personlig Undersøgelse fundet, at det samme er Tilfældet paa Björketorp-Stenen (hvilket man ikke tidligere har iagttaget). Her er **p** i **spa** skrevet **ᵑ**, saa at Sidestavene (der snarere er kantede end krumme) ikke gaa sammen paa den rette Stavs Midte. Derimod er **b** i **barutr** og i **uᵑaraba** skrevet **ᵑ** med krumme Sidestave, som gaa sammen.

Rune 5 **i**. Afvigelsen fra den sædvanlige Form er tilfældig ligesom ved de tre følgende Runer.

Rune 6 **d**. Rune 7 **u**. Rune 8 **l**. Rune 9 **t** er noget mindre end de andre Runer. Fra den rette Stavs Basis skraaner en liden svag (paa Tegningen for

stærkt fremtrædende) Streg opad til høire. Jeg tror nu, at Wimmer (Runenschr. S. 212 Anm.) har Ret, naar han betegner denne Streg, ligesom den lignende Streg paa h i samme Rad, for tilfældig og betydningsløs. Stephens's Opfatning af denne og den følgende Rune er vilkaarlig.

Rune 10, der i det hele ikke er meget tydelig, har en Kvist, som fra den rette Stav, der synes at skjære Rammestregen oventil, et godt Stykke nedenfor Toppen gaar nedad mod høire, dog saaledes at den, ligesom ved Rune 8, ikke er sammenhængende med den rette Stav. Kvisten er ved Rune 10 noget kortere og mindre tydelig end ved Rune 8, hvilket dog kan have sin Grund deri, at Kvisten er lige ved Randen. Jeg læser dog her **l**, medens Prof. Rygh snarest holder Kvisten for en betydningsløs Streg. Om nogle svage Rids mellem Rune 9 og Rune 10 skal jeg tale i det følgende.

Runerne i de 4 Rader gjengiver jeg altsaa paa følgende Maade:

1. **ηlsklr**
2. **wkshu**
3. **iqrsarrbse**
4. **ihspidultl**

Endelig er paa tværs mod Bøilens Rod mellem Rad 1 og 3 indridset den enkelte Rune **ŕ a**, som vender sin Top mod Toppene af Runerne i Rad 3. Dens øverste Kvist synes at være lidt længere end paa Tegningen i „Aarbøger“ og at fortættes helt ind til den rette Stav. Dens nederste Kvist synes at være lidt høiere oppe end paa Tegningen. Denne Rune er lidet tydelig, men synes dog sikker.

Runerne er ridsede med fine, men tildels rene og tydelige Træk. Dog har i endel Runer Naalen gjort to eller tre Streger tæt ved hinanden istedenfor én Streg. Lidet tydelig er den for sig selv skrevne **a**-Rune. Ogsaa sidste Rune i Rad 4 **l** træder svagt frem. Pladen har mange tilfældige eller betydningsløse Streger, som tildels gjør Læsningen af Runerne mindre let.

At Rad 1, 2, 3 er indridsede af samme Haand, synes utvivlsomt. Men ogsaa Rad 4 er efter min Mening indridset af samme Haand og til samme Tid som de 3 øvrige Rader. Ikke alene har Runeridsene i sin Almindelighed den samme Karakter; men at samme Mand har ridset alle Rader, finder jeg godtgjort ved Ligheden mellem Rune 3 i Rad 4 (**s**) og Rune 7 samt Rune 10 i Rad 3. I det følgende skal jeg søge at godtgjøre, at ogsaa Indskriftens Indhold og Runernes Anordning viser, at hele Spændens Indskrift er ridset samtidig af samme Mand.

Stephens (III, 106) erklærer det for en Feiltagelse, at jeg mellem Linje 1 og Linje 3 paa tværs mod Bøilens Rod har læst Runen **ŕ a**. Han paastaar: „Der er intet saadant Bogstav; Runeristeren har blot prøvet sin Naal“. Jeg deler ikke denne Opfatning. Til mine Bemærkninger om denne Rune ovenfor skal jeg her føie følgende. Naar man tæller sammen Runerne i Raderne 1 og 2, der staa sammen, saa faar man 11 Runer. Rad 3 indeholder 11 Runer. Rad 4 indeholder derimod 10 Runer; men naar man tæller **ŕ a** med, saa faar man ogsaa her 11 Runer. Dette Talforhold synes ikke at være tilfældigt, og det bestyrker min Mening, at vi her har Runen **ŕ a**. At Runeristeren med Vilje har ordnet Indskriften saaledes, at der blev 3 Grupper hver paa 11 Runer, støttes ved analoge Tilfælde. Paa

Bagsiden af Rök-Stenen findes 4 eller 5 Rader, hver paa 24 Tegn. Disse Rader har enten Runer af den længere Række paa 24 Runer eller er skrevne paa anden Maade, afvigende fra den i Hovedindskriften brugte ligefremme Skrivemaade med den kortere Rækkes Runer. Ogsaa paa Rök-Stenen synes Talforholdet at maatte være tilsigtet. Den Overensstemmelse mellem Fonnaas-Indskriften og Rök-Indskriften, som viser sig deri, at Runeristeren har anbragt et forud beregnet Antal Runer og det samme Antal i flere Rader, er neppe tilfældig, da Fonnaas-Indskriften i Tegnet for **a** viser særligt Slægtskab med den Del af Rök-Indskriften, som er skreven med den længere Rækkes Runer. I Ingelstad-Indskriften (Runverser 135), der hører til samme Type som den Del af Rök-Indskriften, der er skreven med den kortere Rækkes Runer, har hver af de to Rader 13 Runer.

At vi paa Fonnaas-Spænden skal læse Runen **ᵛ a**, finder jeg fremdeles bestyrket ved Indskriftens Indhold.

Det ovenfor begrundede Talforhold støtter ligeledes den Opfatning, hvortil Tegnenes Form har ført mig, at Tegn 3 i Rad 1, Tegn 4, Tegn 7 og Tegn 10 i Rad 3 samt Tegn 3 i Rad 4 er Runen **s**, ikke Skilletegn. Dette vil ogsaa blive klart af Indskriftens Indhold.

Indskriften kan ikke helt igjennem indeholde Ord, som er skrevne fuldstændig og ligetil. Dette viser sig f. Ex. af Runesammenstillingen **ᵛsrbs** i Rad 3.

I min Afhandling i „Aarbøger“ 1878 S. 71 søgte jeg at gjøre det sandsynligt, at Indskriften bestaar af stærkt forkortede Ord, men jeg udtalte dengang, at jeg ikke forstod den. Først ved Læsningen af Rune 5 i Rad 3 som **a** naaede jeg frem til en Tolkning af Indskriften, som jeg meddelte i mit Foredrag i Stockholm 2den Juni 1885. Den her i det følgende meddelte Tolkning afviger derfra væsentlig kun ved Runerne **wkshu** i Rad 2¹⁾.

Raderne 1, 2, 3 indeholde ikke Ord skrevne fuldstændig. Derimod har Rad 4 Bogstavforbindelser, som kan udtales (dog saaledes, at forkortet Skrivemaade tydelig er anvendt ved Slutningen, hvis denne rigtig er læst **-tl**). Det er derfor paa Forhaand sandsynligt, at Skrivemaaden i Rad 4 er nogenlunde fuldstændig og at denne Rad vil være lettest at tolke. Jeg begynder derfor her med den, uden derfor endnu at afgjøre noget om, hvorvidt den bør læses først. Rad 4 har jeg læst **ihspidultl**.

Læse vi foran denne Rad Runen **a**, der er skreven for sig selv paa tværs mod Bøilens Rod, men saaledes at den er vendt op og ned i Forhold til de andre paa tværs skrevne Runer, da bliver denne Del af Indskriften forstaaelig.

a tager jeg sammen med **ih** til et Ord **aih** „eier“ = got. *aih*, onord. *á*, ags. *áh*. Tvetyden **ai** findes her bevaret foran **h** ligesom i **faihido** Einang, der i Betydning svarer til onorsk *fáða*. Derimod har Aasum-Bracteaten (Steph. Nr. 96) **fah** eller **fahi**, der er graphisk forkortet for ***fahido**²⁾. I denne Ordform synes

1) Stephens giver en Tolkning af Indskriften, som jeg holder det for unødvendigt at imødegaa. Af den anfører jeg kun, at **ᵛlsk** i Rad 1 læses *inglsk* og forstaaes som „engelsk“ (Nom. sg. fem.), samt at **iq** og **ᵛ** i Rad 3 forklæres som Slutningen af et Ord paa *-ing* i Nom. sg. m.

2) Bracteaterne 59 og 59 b har Indskrifter, som er forvanskede Gjengivelser af en og samme Indskrift paa en tabt Bracteate, som synes at have havt **fahido**.

altsaa *ai* foran *h* at være gaaet over til *ā* før Aar 600. I Ordformen for „eier“ synes *ai* paa Grund af forskjellig Betoning at have holdt sig noget længere. Paa Bracteaten Nr. 55 Steph. læser jeg *aihek* „eier jeg“. Men i Upsala-Oksens Indskrift, som jeg henfører til 8de Aarh., læser jeg *ah* „eier“ (*a* skrevet *þ*).

I den stærke Præteritumform *aih* mangler Vokal lydret i Udlyden, ligesom i Formerne for 3dje Person *warait* Istaby, *gaf* Stentofta og i Formen for 1ste Person *unnam* Reistad. *h* i *aih* udtaltes vel endnu paa Fonnaas-Indskriftens Tid som en tonløs guttural Spirant (tydsk *ch*).

Andet Ord er *spidul*. Det viser sig altsaa, at min Formodning, at *þ* her har været udtalt *p*, ikke *b*, er rigtig.

Allerede den Omstændighed, at *spidul* følger umiddelbart efter *aih* „eier“, vækker den Formodning, at det betegner den Gjenstand som eies, Fibulaen paa hvilken Runerne er indridsede. *spidul*, hvori jeg ser et Substantiv i Accus. Ental, er efter en i Runeskrift brugelig graphisk Eiendommelighed skrevet istedenfor **spindul*. Den samme graphiske Eiendommelighed forekommer i *kunimudiu* paa Tjurkö-Bracteaten, d. e. *Kunimundiu*, og i *lada*-i den ældre Torvik-Indskrift, hvilket jeg ligesom Burg (Runeninschr. S. 135) opfatter som *Landa*-. Den samme graphiske Eiendommelighed er sædvanlig i Indskrifter med den yngre Rækkes Runer: den forekommer saaledes allerede i Sølvesborg-Indskriftens *asmut*, udtalt *-mund*. En forskjellig Betegnelsesmaade finde vi i det ufuldstændige ...*undr* paa Bracteaten Nr. 82 Steph.

spidul, d. e. *spindul*, maa her betyde „Naal, fibula“. Det er efter min Formodning et Ord, der er vandret ind udenfra. Jeg gjenfinder det i oldhøitydsk *spinula*, *spenula*, *spennula*, *spenala* „acus, acus crinalis, spinter, fibula“, *spinten* „fibulae“ (quibus feminarum pectus ornatur) Graff VI, 348 f., mht. *spenel* f. „Stecknadel“, *spendel* „monile, spinter“, nedertydsk *spendel*¹⁾. Dette tydske Ord er laant fra lat. *spinula*, hvortil ogsaa flere romanske Ord (fransk *épingle* Knappenaal, for **espinle*, o. fl.) høre. Den nordiske Form *spindul* er maaske opstaaet under Indflydelse af et forskjelligt og egte germansk Ord: ags. *spinil* (saa skrevet omkr. Aar 700), *spinl* eller *spindel*, Dat. *spindle*, *spinle*, oht. *spindel*, *spinnel* f., der betyder Ten (paa Latin *fusus*), den spidse Pind, hvorom Traaden oprulles i Spindingen. At dette hjemlige Ord kunde paavirke det fremmede, havde sin naturlige Grund ikke blot i begge Ords Formlighed, men ogsaa deri, at begge Gjenstande „Ten“ og „Naal“ var smale og spidse.

Det *d*, som findes baade i urnord. *spindul* og i tydsk *spendel*, er opstaaet paa den Maade, at *d* blev indskudt mellem *n* og *l*, hvor disse Consonanter stod umiddelbart sammen. Saaledes blev ags. *spinle*, Dat. af *spinel*, til *spindle*. Jfr. onorsk

¹⁾ Mht. *spenâlde*, bair. *spenadel* „Stecknadel“ er paavirket af tydsk *Nadel*, mht. *nâlde*. De her nævnte tydske Ord kan ikke stamme fra böhm. *spinadlo* „Spange, Haftel“, der er afledet af *spinati*, kirkeslav. *süpinati* hefte sammen, saaledes som ogsaa Prof. Vilh. Thomsen mener. Med urette antager Graff, at oht. *spinula* er et oprindeligt germansk Ord og er beslægtet med *gaspan* (spinter, fibulationem), *furspan* (monile). Persson „Wurzelerweiterung“ S. 191 antager, at oht. *spenala* er egte germansk og staar i Aflydsforhold til lat. *spina*.

Eindríði af *Einríði*, gr. ἀνδρός af ἀνός og lign. Ved Analogi overførtes dette *d* til Former, hvor der efter *n* fulgte en Vokal, som i ags. *spindel*, urnord. *spindul*.

Accusativformen *spidul* er opstaaet af ældre **spindula*. I Accusativ sg. m. og Nomin.—Accus. sg. n. af *a*-Stammer har *-a* holdt sig i Udlyden i de fleste Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Saaledes i *staina* Tune, *hlaiwa* Bø, *horna* Guldhornet. Endnu Istaby-Stenen har Accus. *hariwulafa*, hvor *a* betegner et reduceret *a*, en Halvlyd af *a*. Fonnaas-Spænden giver os det ældste hidtil kjendte Exempel paa, at *-a* er faldt bort i Accus. af et Nomen, ligesom i Indskrifter med den kortere Rækkes Runer (f. Ex. allerede i *gsraþ* paa Gimsø-Stenen).

Jeg ser ingen Grund til at antage *spidul* for en graphisk Forkortning af *spindula*. Thi i ingen af de 4 Rader paa Spænden er en Rune i et Ords Slutning udeladt. Desuden vise baade Runeformer og Sprogformer overhoved, at Fonnaas-Indskriften hører til de seneste af dem, der er skrevne udelukkende med den længere Rækkes Runer, og da kan det ikke være paafaldende, at *-a* i Enden af Accusativformen i den er faldt bort. Vi skal se, at ogsaa *a* foran Nominativmærket *ᚱ* mangler i Indskriftens Sprogform, ligesom paa Stenene fra Istaby og Stentofta.

Efter *spidul* synes at være skrevet *tl*. Dette er det eneste Ord i denne Rad, ved hvilket vi maa antage en for Tilfældet forkortet Skivemaade; thi *spidul* er skrevet for *spindul* ifølge en i Runeskrift sædvanlig Betegnelse af Lyden *nd*. *tl* tænker jeg mig udtalt *tel*, opstaaet af **tila*. Jeg finder deri et Adjectiv i Accus. sg. neutr., som hører til *spidul*, og jeg oversætter *spindul tel* ved „den gode Naal“. Dette Adjectiv gjenfindes i ags. *til*, god, hensigtsmæssig. I den gotiske Bibeloversættelse forekommer denne Stamme sammensat med Præfixet *ga-*: *gatils*, passende (ἐὐκαίρος, εὐθετος); fremdeles i Sætningsbygningen *untilamalsks* ubesindig og i Substantivet *til*, tysk *Ziel*. Uden Præfixet *ga-* forekommer Adjectivet i den gotiske Runeindskrift paa Spydspidsen fra Kovel i Volhynien (Henning Nr. 1): *tilarids*, der er et Mandsnavn i Nomin., som i Wulfilas Sprogform efter min Formodning vilde lyde **Tilarēps*, = ags. *Tilred* (ovenfor S. 15). Til Adjectivstammen hører ogsaa oldhøitydske Navne *Zilward* og flere. Nogle tyske Sætningsbygninger (*Zilimund* og fl.) vise en fra *tila-* forskjellig Stamme; jfr. Henning (Die deutschen Runendenkm. S. 4). Dette Adjectiv er paa et eneste Sted bevaret i den norrøne Literatur, nemlig i Lokasenna 38, hvor Loke siger til Ty: *þú kunnir aldregi bera tilt með tweim* „Du har aldrig kunnet bære godt (d. e. bringe Enighed, Forlig til Veie) mellem to“. Fra samme Adjectiv stammer onorsk *ótíli* Skade. Den substantivisk brugte Intetkjønsform af det her omhandlede Adjectiv er enten fra Gotisk eller fra Urnordisk gaaet over i Finsk: *tila* facultas, opportunitas, o. s. v. (Thomsen Den gotiske sprogklasses indflydelse paa den finske, S. 153), Hvis Udtaleformen har været *tel*, har *e* deri været opstaaet af *i* ved Indflydelse af *a* i en ældre Form **tila*; jfr. onorsk *sela* af *sila*. Men Formen *til*, med *i* overført fra andre Bøiningsformer, er sproglig mulig¹⁾.

¹⁾ Mellem de to sidste Runer i Raden, som jeg har læst *t* og *l*, skimtes nogle Streger, som er svagere end Stregerne i Runerne *t* og *l*, men som sikkert er ridsede. Hvorledes disse Rids

tel har ikke Intetkjønsendelsen *-t*, som i historisk Nordisk er nødvendig ved Nom.—Accus. i Intetkjon Ental af Adjectiver. **tel** er en derfra forskjellig, ved Adjectiver mere oprindelig Intetkjønsform, der gjenfindes i Gotisk og andre beslægtede Sprog, f. Ex. i den gotiske Bibeloversættelse Marc. IV, 39: *wis mikil*, et stort Havblik; Marc. IX, 2: *fairguni hauh*, et høit Fjæld. Denne Form af Intetkjon har i Nordisk ikke holdt sig med adjectivisk Brug; men Substantiver som *djúp* Dyb, *full* fyldt Bæger, *sár* Saar, der er dannede af Adjectiver, vise, at den engang har været nordisk. **tel** er opstaaet af en ældre Form **tela* som **spidul** af **spindula*. Men i **tel** er *a* i Udlyden svundet i en tostavelers Form, hvis første Stavelse er kort. I urnordiske Indskrifter forekomme flere Exempler paa denne Formation af Adjectivernes Nom.—Accus. Ental Intetkjon; saaledes **agala** paa Kragehul-Spydstagen. Dette har jeg i min Tolkning, som blev oplæst i Christiania Videnskabs-selskab 1877, afdelt som et Ord og tolket = got. *agl αίσχρόν*¹⁾.

Udtrykket **spidul tel** „den gode Naal“ er ligeartet med Udtrykket i den olddanske Indskrift med den kortere Rækkes Runer paa en Kam fra Lincoln i England (Steph. Run. Mon. I, 223): *kamb kopan kiari þorfastr* „Kam god (d. e. denne gode Kam) gjorde Torfast“. Jeg opfatter her med Stephens *kiari* som Præteritum, der nøiagtig skulde have været skrevet *kiarþi*, thi andre Opfatninger synes ikke at give brugelig Mening. *kopan* svarer her i Betydning til Fonnaas-Spændens **tel** og det er ligesom **tel** et Adjectiv, der i ubestemt Form er sat efter Navnet paa Gjenstanden. Ogsaa i Oldnorsk er den ubestemte Form af Adjectivet ofte brugt, hvor vi vilde bruge den bestemte, og sat efter Substantivet, f. Ex. Hym. 23: *orm eitrfáan*, Vølund. 2: *faðmi ljósum*. En lignende Anvendelse af Adjectivet „god“, men i bestemt Form, om Gjenstanden, paa hvilken Runerne er ridsede, synes at forekomme i Indskriften paa en nu tabt Ring fra Ringsaker, Hedemarken, Norge: *þesar* (læs *þesar* eller, med Binderune for *ar*, *þessar*) *hurþir gerþe þorþr a stafi en kari ringænæ guþo* („de gode Ringe“), hvor *guþo* synes at være graphisk Omsætning for *gofu*.

Eieren maa ligesaavel som Fabricanten kunne fremhæve den Gjenstands Godhed, paa hvilken han ridser Runerne.

At **spidul** i Urnordisk er Intetkjønsord, er paafaldende, da det tilsvarende tyske Ord er Hunkjønsord ligesom lat. *spinula*, hvorfra det stammer. **spidul**,

skal opfattes, vover jeg ikke med Sikkerhed at sige. For mine Øine saa de saaledes ud, at de mulig kunde danne Runen **Me**. Staven i sidste Rune maatte da have været benyttet som høire Stav af **e**. Den forudsatte venstre Stav af **e** er ikke parallel med Staven i **t**, men skraaner mere nedad mod venstre; den skjærer høire Kvist af **t**. De Skraastreger, som ved Læsningen **e** maatte opfattes som forbindende de to Stave af **e**, begynde nedenfor de to Staves Toppe. Den Skraastreg, som skraaner ned mod venstre, begynder saa langt til høire, at den skjærer Staven af **l**, og den fortsættes et Stykke nedad efter at have mødt den Skraastreg, som skraaner nedad mod høire. Hvis nævnte Forudsætning var rigtig, maatte **e**-Runen være sat ind her bagefter, da hele Raden allerede var ridset, og den maatte med Flid være gjort svagere end de omstaaende Runer. Men jeg gjentager, at jeg intet sikkert tør sige om Ridsene mellem de to sidste Runer i Raden. Prof. Rygh opfatter disse Rids som betydningsløse.

¹⁾ Forud for **agala** læser jeg *jah* „og“. Derimod forbinder Wimmer (Runenschr. S. 126) **hagala** til et Ord.

**spindula* synes at maatte være blevet Intetkjønsord ved Indflydelse af et hjemligt Ord, der har havt enten en nærliggende Form eller en nærliggende Betydning; men jeg formaar ikke at paavise, hvilket Ord dette har været¹⁾.

Naar Fonnaas-Indskriften har *spidul* af ældre *spindula*, men ved Siden deraf *aih*, saa taler dette imod den af Brate (Äldre Vestmannalagens *ljudlära* S. 15 f.) udtalte, men af mig (Arkiv IV, 134) bekjæmpede Mening, at Grundformen for oldisl. *vé* „Helligdom“ **wīha* først blev til **wīa*. Dette modbevises ogsaa af andre Kjendsgjærninger, som jeg her ikke skal nævne.

Da den ene Rune *a* i Forbindelse med Runerne i Rad 4 *aih spidul tl* (d. e. *tel*) betyder „eier den gode Naal“, saa maa Eierens Navn være angivet i Indskriftens Tværrader (Rad 1, 2, 3).

I Tværraderne er Ordene skrevne stærkt forkortet. Da de tilhøre et Sprog, som vi kun meget ufuldstændig kjende, tør vi ikke vente med Sikkerhed at kunne i ethvert Tilfælde paavise, hvorledes disse forkortet skrevne Ord skal læses og oversættes. Hvad jeg i det følgende fremsætter, skal overhoved betegnes som et Forsøg.

Til at finde Tværradernes Rækkefølge og sproglige Betydning har vi Veiledning i Runen *Λ R*. Denne findes vistnok ikke altid (se f. Ex. By-Indskriften), men dog uden Sammenligning oftest i Enden af Ord og forekommer navnlig hyppig som Nominativsmærke.

Nu ender den nederste af de to korte Tværrader (Rad 1): *ṛisklR* med *-R*. Vi tør da paa Forhaand antage det for sandsynligt, at ogsaa et Ord ender med *-klR* og at vi i *ṛisklR* har det søgte Navn paa Eieren i Nominativ, forkortet skrevet. Den lange Tværrad (Rad 3) begynder med *inR*. Det ligger paa Forhaand nærmest heri at finde den samme Afledningsendelse som i *holtinR* paa Guldhornet. Er dette rigtigt, saa kan den nederste af de to korte Tværrader (Rad 1) ikke læses umiddelbart foran den lange Tværrad (Rad 3), heller ikke kan man læse den lange Tværrad foran de to korte Tværrader. Først maa man derfor læse den nederste af de to korte sammenstaaende Tværrader (Rad 1), derpaa den øverste af disse (Rad 2), og saa den lange Tværrad (Rad 3).

Det forekommer ogsaa ellers, at den nederste af to sammenstaaende horizontale Rader skal læses foran den øverste. Saaledes f. Ex. i følgende Indskrifter med den kortere Rækkes Runer: paa Stangeland-Stenen i Stavanger Amt; paa en Sten fra Klepp paa Jæderen; paa Vordingborg-Stenen i Sjælland efter min Læsning. I Runverser 66 skal af 3 sammenstaaende Rader den mellemste læses først, derpaa den øverste og sidst den nederste.

Det er, som allerede sagt, paa Forhaand klart, at Skriften i Tværraderne (Rad 1, 2, 3) er stærkt forkortet og at navnlig mange Vokaler ikke er betegnede. Forkortet Skrivemaade forekommer i mange Runeindskrifter. Som Veiledning henviser jeg her navnlig til den med den yngre Rækkes Runer skrevne Indskrift

¹⁾ Neppe et til onorsk *nisti* n. eller onorsk *men* n. svarende Ord. Jeg forudsætter, at der Urnord. (i Modsetning til historisk Nordisk) fandtes Intetkjønsord paa *-ula*, *-ul*. For Adjectivers Vedkommende kan dette ikke betvivles.

paa Bække-Stenen i Jylland (Thorsen Jyllands Runemindesm. Nr. 2; Wimmer Opusc. philol. ad Madvigium p. 213—219):

hrībna : ktubi : kriukubpsi

aft : uibrukmψusin

Det forekommer mig sandsynligt, i væsentlig Overensstemmelse med C. Säve (Ant. Tidskr. 1858—1860 S. 212 f.), at udfylde dette saaledes:

hrībna : (u)k tubi : k(i)ri(p)u kub(l) p(u)si

aft : uib(u)ruk m(u)ψu(r) sin(a)

„Revna og Tubbe (eller: Tove) gjorde disse Mærker efter Viborg sin Moder“. At den første Rune af *uk* her er udeladt, kan sammenlignes med, at den første Rune af *aftin* undertiden ikke er skreven. Udtrykket *gørva (gera) kumbl* er ganske almindeligt; Præteritum „gjorde“ skrives i svenske Runeindskrifter ofte med Vokalen *i*. Eller skal man udfylde *k(a)ri(p)u*?¹⁾ I Bække-Indskriften er baade Vokaltegn og Consonanttegn udeladte, men ingensteds to Runer i Træk, thi vi kan forudsætte, at Runeristeren ved fuldstændig Skrivning vilde have skrevet *uk* og *ψusi* (for ældre *auk* og *ψausi*).

Jeg har i det foregaaende søgt at gjøre det sandsynligt, at Læsningen af Tværlinjerne paa Fonnaas-Spænden skal begynde med *ψiskla* og at vi heri maa søge Navnet paa Fibulaens Eiermand i Nominativ, forkortet skrevet. Antage vi nu, at her, ligesom i Bække-Indskriften, kun én Rune ad Gangen er udeladt, saa tør vi udfylde *ψiskla* til *angilaskalka*. Et tilsvarende Navn *Engilscalh* forekommer ofte i det 8de, 9de og 10de Aarhundred i Tydskland, navnlig i det Salzburgske; se Förstemann. Jeg skylder Prof. Konrad Maurer den Oplysning, at et Sted tæt ved München heder *Engelschalkingen*.

Ogsaa ellers vise Personnavne i de med de ældre Runer skrevne nordiske Indskrifter Overensstemmelse med gamle sydtyske Personnavne, medens tilsvarende Personnavne ikke er i Brug i historisk nordisk Sprog.

Navnet *Angilaskalka*, oht. *Engilscalh* betegner efter sin Oprindelse „en angelsk Skalk“ d. e. en Svend eller Tjener af angelsk Æt. Ogsaa et andet med *scalh* sammensat tydsk Navn, nemlig *Walscalth* (i 11te Aarh.), indeholder som første Led sandsynlig et Folkenavn, saa at det betyder „en Svend af vælsk Æt“. Ved „Angler“ bør vi vel her snarere tænke paa det Folk af dette Navn, som boede i Elbegnene, end paa Beboerne af Angel i Slesvig. *Angil*, *Engil*- danner første Led i mange sydtyske og nordtyske Navne. Det usammensatte Navn *Skalka* forekommer flere Gange som Navn i gammel Tid i Danmark, ligesom *Scalh* i Tydskland. Navnet er paa Frerslev-Stenen (Stephens III, 142) skrevet i Gen. *skwlks*, udtalt *Skolks* (*Skålks*), der nærmest er opstaaet af **Skal*ks*; jfr. *Gopiscolcr* Íslendingabók (Ísl. ss. I, 375). Ogsaa som Appellativ er *skalka* tidlig blevet forældet i de nordiske Sprog. Det findes i Betydningen „Svend“ kun i Hervar. s. Kap. 12 (Bugges Udg. S. 272),

¹⁾ Wimmers afvigende Forklaring *k(a)t u(r)bi(t)* [eller *u(r)bi(n)*] *kriu(t)kub(l)* forekommer mig mindre sandsynlig, fordi Udtrykket *verpa kumbl* ellers ikke kan paavises i nordiske Runeindskrifter og lidet passer til den oprindelige Betydning af *kumbl* „Mærke“.

dog her mulig bevaret fra et ikke nordisk Digt. Senere er Ordet (f. Ex. i Mar-skalk) indført udenfra.

Navneformen paa Fonnaas-Spænden udfylder jeg af følgende Grunde ikke til *Angilaskalka* med *a* foran Nominativmærket *α*: 1) I Indskriften finder jeg ellers overalt det Princip iagttaget, at der ikke er udeladt mer end en Rune ad Gangen. 2) I det foregaaende har jeg søgt at gjøre det sandsynligt, at *spidul* paa Fonnaas-Spænden betegner Udtalens *spindul*, ikke *spindula*. Men at *a* længer holdt sig i Udlyden i Accus. af *a*-Stammer end foran Nominativmærket *α*, maa slutes deraf, at Istaby-Stenen har *hariwulafa* ved Siden af *haþuwulafa*. 3) Fonnaas-Indskriften staar i Runeformer nærmest ved Indskrifterne fra Stentofta og Björke-torp i Bleking. Da nu *a* i disse er faldt bort foran Nominativmærket *α*, er der ingen Grund til at vente, at det skulde have holdt sig i Fonnaas-Indskriftens Sprog.

Men som første Sammensætningsled har Stentofta-Stenen *herama-*, Björke-torp-Stenen *haerama-*, *wela-*, hvortil vel ogsaa *uþaraba-* bør regnes. Derfor udfylder jeg i Fonnaas-Indskriften *aŋilaskalka*, ikke *aŋilskalka*.

Allerede i det foregaaende er det bemærket, at vi efter *ŋiskla* d. e. *Angilaskalka* maa læse den øverste af de to korte Tværrader og saa den lange Tværrad. Den sidste begynder med *in*. Det er allerede sagt, at dette sandsynlig er Slutningen af et Ord, der er dannet som *holtinga* paa Guldhornet. Det ligger derfor nærmest at prøve paa at læse sammen til ét Ord *wkshuiŋa*. Dette, der synes at være skrevet forkortet efter samme Princip som Navnet *Angilaskalka* i Rad 1, kunde da angive, hvis Søn *Angilaskalka* var, og være afledet af et sammensat Mandsnavn. *-huiŋa* kunde man da tænke sig udfyldt til *-hugiŋa*, saa at man her fik en Afledning af et sammensat Mandsnavn paa *-hugi*. I flere tyske Mandsnavne danner *-hugi* sidste Led. Samme sidste Led indeholdes i *iluk* Lilj. 1553 (Bautil 392) d. e. *Ill(h)ugr*, en sjælden Sideform til det sædvanlige Navn *Illugi*. Disse Navne høre til oldn. *hugr* „Hu, Sind, Mod“, der i Urnord. maa have lydt **hugi*. Dog kunde man ved ovennævnte Forudsætning paa Fonnaas-Spænden ogsaa tænke paa at udfylde *-humiŋa*, da sammensatte Navne, hvis sidste Led er *-hûn*, forekomme i Oldtydsk og Oldengelsk.

Men ved at læse *wkshuiŋa* sammen som et Patronymicum, har det været mig umuligt at finde nogen rimelig Forklaring for første Led *wks-*, hvordan jeg saa end udfylder dette¹⁾.

Jeg foreslaar derfor nu at opfatte *wks* og *huiŋa* som to forskjellige Ord. *wks* kan da udfyldes til *wakrs*, Genetiv af Mandsnavnet *wakra*, der forekommer

¹⁾ Man kan ikke udfylde *waksu-* og forbinde dette med mht. *wahs*, *wahse* „hvas, skarp“. Dette tør ikke med Kluge Stamm bild. § 180, 181 forbindes med gr. *ὠξύς*, der ikke har Digamma i Fremlyden, men som hører sammen med *ὠξυτός*. Heller ikke tør *wahs*, som Fick i Bezenb. Beitr. XII, 161 vil, forbindes med gr. *φαστός* og lat. *con-vevus*. Mht. *wahs* er en yngre Form af oht. *hwass* = oldn. *hwass*, got. **hwass* (hvoraf *hwassaba*), ags. *hwæs*. For Mandsnavnet *Wahsmut* findes i ældre Tid *Hwasmot* (Meichelbeck hist. Fris., 8de og 9de Aarh.), senere *Wasmot*. Til oht. *hwass* svarer regelret mht. *was*. Denne Form er bleven forandret til *wahs* ved Indflydelse af *sahs* „lang Kniv“, der efter sin Betydning ofte maatte nævnes i Forbindelse med *was* (*wahser danne ein scharsahs* Tristan af Gotfried af Strass-

paa Reistad-Stenen, hvortil jeg om dette Navn henviser. Den ældre Genetivform er **Wakras* (jfr. Bø- og Valsfjord-Indskrifterne); men da *a* foran Nominativmærket -*r* er svundet i Fonnaas-Indskriftens Sprogform, maa man antage, at *a* her ligeledes er svundet foran det i Udlyd staaende -*s* i Genetiv. Paa Stentofta-Stenen formoder jeg Genetiven *wel[A]duds*.

At Genetiven *Wakrs*, der følger efter et Mandsnavn i Nominativ, skulde i jævnt prosaisk Udtryksmaade uden noget styrende Ord af Betydningen „Søn“ kunne betyde „Wakrs Søn“, lader sig, saavidt jeg sér, ikke af nordisk Sprog godtgjøre. Derfor søger jeg nu i *hwiŕa* ikke et Tilnavn, men et forkortet skrevet Appellativ, hvoraf *wks* d. e. *Wakrs* er styret. Jeg foreslaar at udfylde *hwiŕa* til *husiŕa*. Dette betegner her efter min Formodning Huskarl, d. e. en fri Mand, som er i en Høvdings Tjeneste og bor i Hus hos ham. I en versificeret Ramse i Snorra Edda ed. AM. I, 560 forekommer *innhysingar*, sandsynlig med Betydning af „Huskarle“. Dette forholder sig til *husiŕa*, som onorsk *inndrótt* til *drótt*, ags. *innweorud* til *weorud*, *incniht* til *eniht*. Med forskjellig Betydning bruges ofris. *húsing*, mntydsk *húsink*. Dette betegner „en Bonde“ (Forstanderen for en landlig Husholdning), det samme som i Ofris. ogsaa betegnes ved *húskerl*. I Oldnorsk forekommer *Hysingr* oftere som Navn; ligesaa oht. *Húsinc* (i Baiern i 8de og 9de Aarh.). Paa lignende Maade gaar oldn. *húskarl* over til at bruges som Personnavn.

Om *u* i *husiŕa* betegner Udtalens *ū* eller *ȳ*, kan Skriften ikke vise. At *u* i den længere Rækkes Runeskrift kan betegne Udtalens *ȳ*, viser *baruta* Björketorp, der forudsætter den omlydte Udtaleform *brjta*. Om andre Spor af Omlyd i de med de ældre Runer skrevne Indskrifter skal jeg i det følgende tale.

Ligesom Runeristeren her efter min Formodning er betegnet som *wakrs* *husiŕa* „Vakrs Huskarl“, saaledes er i Valsfjord-Indskriften Runeristeren betegnet som en anden Mands *þewar* „Tjener“. Ligesom i Fonnaas-Indskriften den styrede Genetiv gaar forud for det styrende Ord, saaledes vil vi finde samme Ordstilling i By-Indskriften.

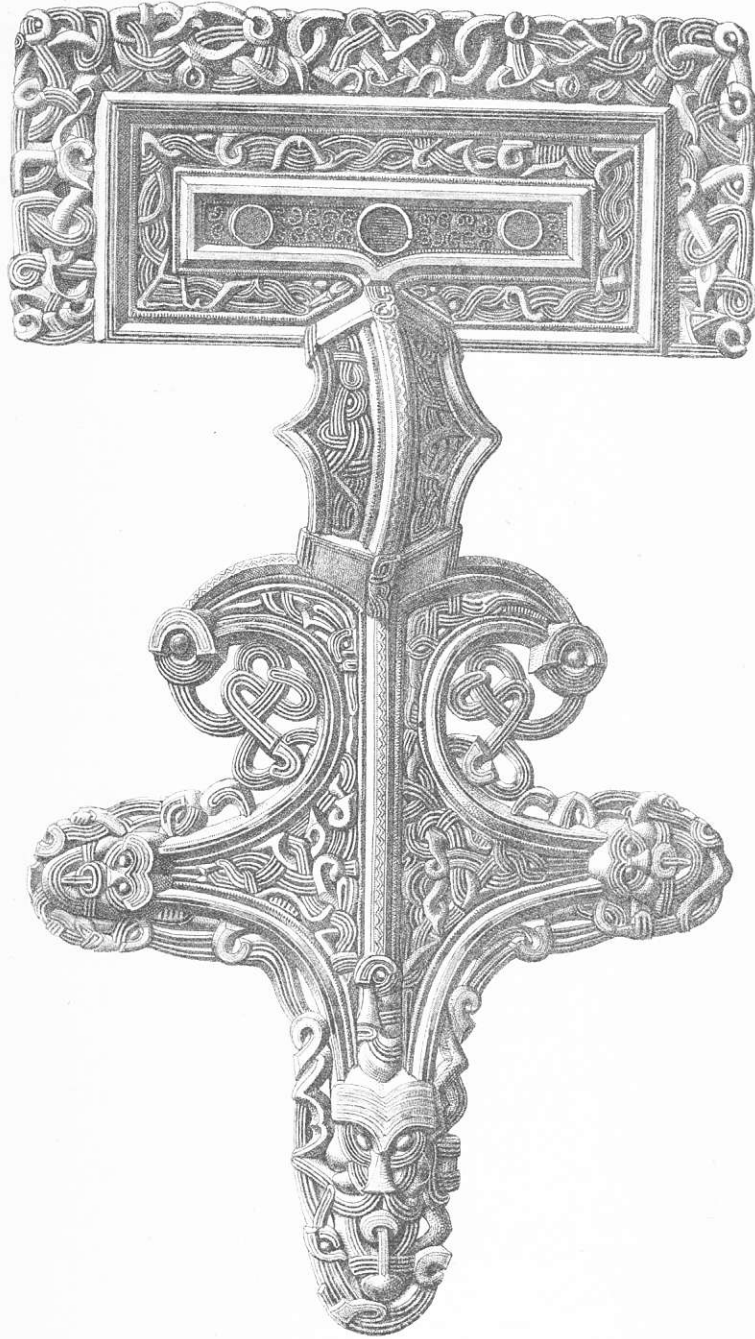
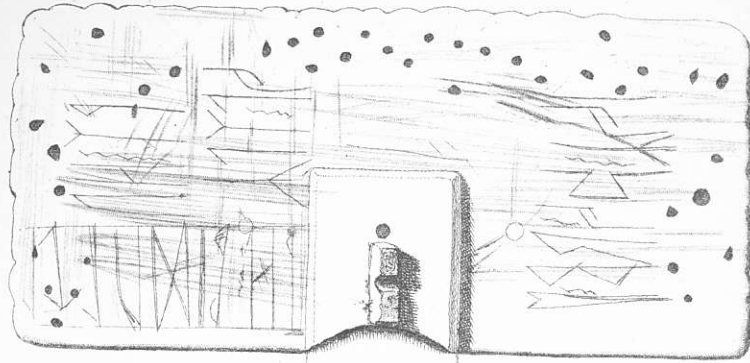
I Rad 3 følger efter *iŕa* først *s* og derpaa *h a*. Jeg forbinder *sa* til et Ord = oldn. *sá* „den“. Om Betydningen af *a* skal jeg tale mere i det følgende. *sa* „den“ maa bestemme et Adjectiv i Nominativ, som staar i Apposition til Mandsnavnet *Angilaskalkr*. Dette Adjectiv finder jeg i de tilbagestaaende Runer *ŕsrbse*, som jeg udfylder til *iŕisarbiske* (snarere end til *iŕes*-). Dette forklarer jeg som den bestemte Form i Nom. sg. masc. af et Adjectiv, hvis tilsvarende ubestemte

burg 9028). Til Forandringen af *was* til *wahs* kan den Omstændighed have bidraget, at man i andre Dialekter udtalte *wassen* for *wahsen*, *sas* for *sahs* o. s. v., saa at *sas* i dem dannede Rim med *was*.

Heller ikke tør man i *wks* paa Fonnaas-Spænden søge *waksa*- som første Led af et til onorsk *vax* „Voks“ svarende Ord; thi dette passer ikke som Led af Navne.

Antagelsen af *waksa*- med Betydningen „Vækst“ vilde formelt neppe have tilstrækkelig Støtte i mht. *hárwahs* Sene, *höuwahs* Høhest og vilde fra Betydningens Side ikke være meget tilfredsstillende. Mod alle disse Opfatninger taler desuden *ks* i *wks*, istedenfor hvilket man da (trods *uacca* i senere isl. Hskrr., *vaks* i svenske) skulde vente *hs*.

Endelig tør man i *wks* neppe søge et første Led *Wakisa*-, der neppe vilde have tilstrækkelig sproglig Støtte.

Fonnaas-Spænden.

Form har været **ingisarbiskr*. Dette Adjectiv er ved Suffixet *-iska* dannet af et Stedsnavn, hvis Stamme har været **Ingisarb-* (vel snarere *-arba* end *-arbija*). Jeg oversætter altsaa: „Angelskalk . . . fra Ingesarv“¹⁾

sa inġisarbiske er med Hensyn til den brugte Artikel ensartet med gotiske Udtryk som *ahma sa weiha* „den hellige Aand“, *hairdeis sa goda* o. s. v., med angelsaksiske som *mæghād se micla*. Heraf synes det at maatte sluttes, at *enn* eller *hinn* i oldnorske Udtryk som *sá enn fráni ormr*, *ormi þeim enum frána* er senere, specielt nordisk Tilføielse. I følgende Vers:

ok sá enn húnski Sig. 18, 5

þorn þau en blidu Oddr. 8, 3

of þann enn hvíta Ghv. 16, 17

vil Sievers i Paul-Braune Beitr. VI, 336, for at faa rigtigt Metrum, stryge *sá*, *þau*, *þann*. Hvis det overhoved er nødvendigt her at stryge et Ord, kan der være Spørgsmaal, om ikke *enn*, *en* her er kommet senere til. Men i det islandske Literatursprog er det kun i sen Tid, at man finder skrevet Udtryk som *sá vísasti klerkr* (uden *inn*). Adjectiver paa *-skr* i bestemt Form forekomme i Nordisk ofte som Tilnavne, f. Ex. *Skefill haukdælski*, *Ásdís en barreyska*, *Björn hinn enski*.

Endelsen *-e* i *ingisarbiske* afviger fra *-a*, der er den Endelse, som i Indskrifter med den ældre Rækkes Runer regelret forekommer for Nom. sg. masc. af *n*-Stammer, men stemmer derimod overens med Formen i historisk Nordisk.

Endelsen *-a* i Nomin. sg. m. af *n*-Stammer foreligger i talrige Exempler fra Danmark, men er ogsaa kjendt fra Sverige og fra Norge (bl. a. *wiwila* Veblungsnes). Den findes ikke blot ved Substantiver, men ogsaa ved Adjectiver i bestemt Form, f. Ex. *fauauisa* Bracteat Nr. 57 Steph.

Derimod er der ikke Spor af Endelsen *-e* i Nomin. sg. m. af *n*-Stammer førend i *ᚱsrbse* paa Fonnaas-Spænden, og dennes Indskrift har flere graphiske og sproglige Eiendommeligheder, som vise, at den hører til de seneste af de Indskrifter, som udelukkende er skrevne med den længere Rækkes Runer. Ogsaa en anden Indskrift med den længere Rækkes Runer har en Nominativ sg. paa *-e* af en *an*-Stamme, nemlig Björketorp-Indskriften, hvor *daude* er = oldn. *daudi*; men denne Indskrift synes at være noget yngre end Fonnaas-Spændens.

Efter det foregaaende maa vi antage, at Nominativ sg. af *n*-Stammer af Hankjøn overalt i Norden i det ældste Runesprog kun havde Endelsen *-a*, ikke *-e*. Naar dette forholder sig saa, er vi nødte til at antage, at den yngre Endelse *-e* er en (i 7de Aarh. indtraadt) Forandring af den ældre *-a*. Aldeles paa samme Maade forholder *-e* i den historisk-nordiske Form *syster* sig til *a* i urnord. *swestar* paa Opedal-Stenen. Jeg formoder, at urnord. *a* i begge Tilfælde blev udtalt som et høit *a*, der nærmede sig til *æ*.

I begge Tilfælde maa urnord. *a* være opstaaet af fællesgerm. langt *e*. Men at Nominativ-Endelsen *-a* af masculine *n*-Stammer paa den Tid, da Indskrifterne

¹⁾ Da jeg først kom til denne Opfatning, vidste jeg endnu ikke, at der virkelig findes et Stedsnavn „Ingesarv“.

Norges Indskrifter med de ældre Runer.

blev skrevne, var kort, slutter jeg af Skääng-Indskriften i Södermanland, hvor jeg afdeler *hariņa Aleugar*. Her betegner efter min Mening *A langt *a*, *ḥ a* derimod kort *a*¹⁾.

Det gjælder nu at oplyse Navnet paa det Sted, hvor Spændens Eiermand hørte hjemme. Det Stedsnavn, hvoraf Adjectivet *ingisarbiske* er afledet, er sammensat og indeholder som sidste Led „Arv“ i Formen *arb*-. Dette Ords Bøining lader sig dog for Indskriftens Sprog ikke bestemme efter det deraf afledede Adjectiv, men det har sandsynlig været en *a*-Stamme. Det hører sammen med onorsk *arfr* m. „Arv“, glsv. *arf* og *ærf* n., dernæst ogsaa med onorsk *erfi*, paa Tune-Stenen *arbija*. Onorsk *arfr* ligesom glsv. *arf*, *ærf* kan betyde Jordeiendom, som efterlades i Arv. Deraf er Ordets Brug som andet Led i sammensatte Stedsnavne at forklare. Jfr. Fritznors Ordbog, 2den Udg., og A. Erdmann „Über die Heimat und den Namen der Angeln“ S. 57 f. Saadanne med „Arv“ sammensatte Stedsnavne findes i talrig Mængde samlede paa tre Steder i Norden: 1) i Lom, Gudbrandsdalen; 2) i Dalarne; 3) paa Gotland. Men spredt forekomme de ogsaa andensteds i Sverige²⁾.

Første Led af Stedsnavnet **Ingisarb*-, hvoraf Adjectivet *ingisarbiske* er afledet, maa være et Mandsnavn, der i historisk nordisk Form har lydt **Ingix* Gen. **Ingis*. I nederste Linje paa Frerslev-Stenen i Sjælland maa læses *ikis* (ikke *iker*), og vi har da der Genetiv af samme Navn. **Ingix* synes at være afledet ved Suffixet *-ia* og at forholde sig til det ellers forekommende svenske Mandsnavn *Ingi* som onorsk *Vilir* til *Vili*, *Gylvir* til *Gylvi*, oldsv. *balir* (eller *baler*) Lilj. 1006 til *bali*, *busir* Lilj. 51 til *Bósi*, se Bemærkningerne til Runverser S. 28, 29. I **Ingix* er ligesom i *Ingi* tabt et *v*, som er bevaret i onorsk *Yngvi*. Om denne Navnestamme skal jeg tale mere under Aarstad-Indskriften. Det, at *v* mangler efter *ng* i *Ingix*, maa vel forklares ved Indflydelse af beslægtede Former, i hvilke *v* lydret var faldt bort. Anden Stavelses Vokal har i *ingisarbiske* oprindeligt været lang, men var paa Fonnaas-Indskriftens Tid sandsynlig forkortet. Jfr. herom By-Indskriften.

Første Led af de Stedsnavne, som ende paa *-arv*, dannes ofte af en Genetiv af et Mandsnavn, og i Sverige findes et Stedsnavn, der synes at kunne være ialfald sproglig det samme som det, hvoraf Adjectivet *ingisarbiske* paa Fonnaas-Spænden er afledet. I Diplom. Dalecarl. Nr. 868 (Aar 1438, Original) nævnes „*ingisarff* som ligghe østan bronā widh falonā oppa Kopparbergit“. I Nr. 837 (Aar 1555, Original) sælges til Kong Gustav Gaarden „*Ingisarffwet*, liggjandes vdj Tårsånger Sochnn vdij Koppar-

¹⁾ A. Kock (Skandinavisches Archiv I, 19) antager ligesom jeg, at urnord. *-a* i Nomin. af masculine *n*-Stammer lydret er blevet til historisk nord. *-e*, *-i*. Han fremsætter følgende Regel: I relativ uaccentueret Stavelse gaar urnord. *ā*, senere *ä* som Udlyd over til *e*, *i*, medens dette ikke var Tilfældet, naar en (tautosyllabisk?) Consonant fulgte efter. Men *swestar* paa Opedal-Stenen viser, at Regelen ikke i denne Form holder Stik. Desuden kan i urnord. Indskrifter i Nomin. af *n*-Stammer kun *-ā* (Skääng), ikke *-ā*, paavises. Og endelig synes historisk nord. *e*, *i* i Endestavelser kun at svare til urnord. *a* i det Tilfælde, at det indogerm. Fællessprog har havt *ē*.

²⁾ Saaledes i Helsingland. I Runverser Nr. 71 har jeg søgt at vise, at *rumarf* (Accus.) forekommer i Lilj. 882 (Södermanland) som ældre Navn paa *Runtuna*. I Östkindis härad i Östergötland nævnes *Klubsens arff* og *Karlss arff* i K. Vitt. Hist. och Ant. Akad. Hand. 24 S. 326 (Aar 1377).

bergzlagen“. Endnu i Rosenbergs Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige (Stockholm 1882) opføres *Ingarfsbo* som Navn paa en Gaard i Falu Landsforsamling, Kopparbergs Tinglag og Sogn, samt *Ingarfshyttan* som Navn paa en By i Skedvi Sogn i Kopparbergs Len. Men Stedsnavnet findes ikke blot i Dalarne. Ogsaa en By i Bergsjö Sogn, Gefleborgs Len, Helsingeland, heder efter Rosenberg *Ingesarfwen*. I Norge kan derimod dette Stedsnavn ikke paavises nogensteds.

Da det med Sikkerhed vides, at man har givet flere end ét Sted Navnet „Ingesarv“ (som dog ikke overalt behøver at være gammelt eller af samme Oprindelse) og da endnu flere Steder tidligere kan have baaret dette Navn, lader det sig ikke med Vished sige, hvor det Sted, som paa Fibulaen er nævnt som dens Eiermands Hjemsted, har ligget. Fibulaen er funden i øvre Rendalen i det norske Landskab Østerdalen. Rendalens Præstegjæld grænser mod Øst til Särna Pastorat i Dalarne, der før Begivenhederne i 1644 og følgende Aar hørte under Elverum Præstegjæld i norsk Østerdalen¹⁾. Fra Østerdalen har i lang Tid gaaet Ride- og Kløvvei ind i Idre og Särna²⁾. Skovveien herfra til Elfvedal i Dalarne, som i gamle Dage vistnok har været lidet befærdet, regner Hülphers (Dagbok S. 221 f.) til 8 svenske Mil. Herefter ligger det, som jeg tror, nær at tænke paa, at Fibulaens Eier har været fra Dalarne, hvor Navnet „Ingesarv“ forekommer, eller ialfald fra det nordlige Sverige.

Endnu har jeg ikke besvaret det Spørgsmaal, hvilken Rad der skal læses først. Men Meningen bliver den samme, enten vi begynde med *aih spidul tl* (og derefter læse Rad 1, 2, 3) eller med *hlsklr* (og derefter læse Rad 2, 3, 4). Man kan maaské finde det naturligt, at Skriveren først skulde have skrevet Ordene fuldt ud og at han, naar han kun tildels har anvendt Forkortning, skulde have anvendt denne længer ud i Indskriften. Til Støtte herfor kunde man henvise til Bække-Stenen, hvis første Ord i hver af de to Linjer er skrevet helt ud, medens der siden i Indskriften er anvendt Forkortning. Syntaxen forbyder heller ikke at læse Verbet først: *aih spidul til Angilaskalkr* o. s. v.

Men den Maade, hvorpaa Indskriften er anbragt paa Spænden, synes mig at gjøre det nødvendigt at læse Raderne i følgende Rækkefølge:

hlsklr
wkshu
ihrsarrbse
a
ihspidultl

Først herved bliver det nemlig forklarligt, hvorfor den ene Rune *1 a* er ridset for sig til venstre for Bøilens Rod med Toppen vendt mod Toppen af Runerne i Rad 3. Dette er efter min Formodning gjort til Veiledning for at finde Radernes Rækkefølge. Runen *a* fører, saaledes som den er anbragt, naturlig over fra Rad 3 (*ihrsarrbse*) til Rad 4 (*ihspidultl*). Og naar det her særlig er Rune-

¹⁾ Se navnlig Y. Nielsen om Idre og Särna i Norsk hist. Tidsskr. III S. 195—223.

²⁾ Jfr. Kraft Beskrivelse over Norge I (Christ. 1820), S. 556; Hülphers Dagbok öfver en resa o. s. v. (Westerås 1762), S. 241.

ristereus Navn med Tilbehør, der ikke er skrevet ligefrem fuldt ud, saa kan hermed sammenstilles den Omstændighed, at Runeristerens Navn *airikr* paa Rotbrunna-Stenen i Upland (Bautil 646, Lilj. 774) er skrevet med *is*-Runer, medens det øvrige er skrevet ligefrem, og at Runeristerens Navn *ærlikr* i en Indskrift fra Maeshowe paa Orknøerne (Stephens Run. Mon. I, 237) er skrevet med Kvistruner, medens den øvrige Del af Indskriften er skreven med sædvanlige Runer.

Jeg læser altsaa Indskriften paa Fonnaas-Spænden:

ŋlsklr

wkshu

ingisarrbse

a

ihspidultl

Dette foreslaar jeg afdelt og udfyldt saaledes: *Angilaskalkr Wakrs husingr sã ingisarbiske aih spindul tel.*

Jeg oversætter: „Angelskalk Vakrs Huskarl fra Ingesarv eier den gode Naal“.

Fonnaas-Indskriften er, hvis jeg forklarer den rigtig, interessant for det første derved, at vi her finder et nordisk Stedsnavn første Gang optegnet, om end paa en ufuldstændig Maade, af en Mand fra Norden selv i Folkets eget Sprog.

Dernæst har Indskriften Interesse derved, at den lærer os at kjende det Ord, ved hvilket man i hin Tid betegnede en Fibula som den, paa hvilken Runerne er indridsede. Dette Ord *spindul* stammer middelbart fra det latinske *spinula*. Samme Ord findes i Tydskland, og det er altsaa sandsynlig fra Tydskland vandret til Norden. Det romerske Ord maa være overført til Germanerne sammen med de Gjenstande, som det betegnede.

Det fortjener at fremhæves, at det her forekommende Ord for en Fibula *spindul* er forsvundet i Norden i den historiske Tid. I denne forekommer i Norsk-Islandsk flere andre Ord for Fibula. Et af disse er *dálkr*. Dette findes paa Spænden fra Hunterston eller Largs i Skotland (Stephens Run. Mon. II, 591) med yngre Runer skrevet i Accus. *talk* i den Indskrift, som kalder Spændens Eier med det keltiske Navn *malbrifa*. I den anden, sandsynlig yngre, Indskrift paa samme Spænde synes Ordet at være skrevet *tolc*. Dette Ord gjenfindes i Angelsaksisk, hvor det sædvanlig skrives *dalc*, sjælden *dole*. Ordet er maaské laant fra irsk *delg* Torn, Fibula. Den her fremhævede sproglige Kjendsgjærning synes at forudsætte, at der i Vikingetiden til Norden blev indført fra Britannien et nyt Slags Fibulaer, som kaldtes *dálkr*, hvilket Ord ikke havde været anvendt om de før Vikingetiden i Norden brugte Fibulaer.

Indskrifterne paa Hunterston-Spænden, af hvilke den ene begynder med *malbrifa a talk* „Malbritha eier Fibulaen“, er med Hensyn til Indhold og Udtryk analoge med Fonnaas-Spændens Indskrift.

Denne er navnlig vigtig derved, at den er en af de seneste med den længere Rækkes Runer skrevne Indskrifter og at den oplyser de Forandringer, som Skrift og Sprog havde undergaaet i den senere Del af det Tidsrum, da denne Slags Runer var de eneste, som kjendtes i Norden.

Af graphiske Eiendommeligheder, som henviser til en forholdsvis sen Tid, fremhæver jeg navnlig følgende.

Y Tegn for k (2 Gange). A Tegn for r (2 Gange). H Tegn for Runen *jāra* (*āra*). Denne Rune A betegner her langt *a*, hvilket godtgjør, at *j* var faldt bort i Fremlyden af Runens Navn *jāra* og i andre Ord i tilsvarende Lydstilling; se herom i det følgende. Jeg henviser ogsaa til mine Bemærkninger i det foregaaende om Runen for *e*.

Af sproglige Eiendommeligheder i Fonnaas-Indskriften, som henviser til en forholdsvis sen Tid, fremhæver jeg her følgende.

Stammens udlydende *a* er faldt bort foran Nominativmærket *r* i *riiskir*, udtalt *Angilaskalkr*, og i *huiŕr*, efter min Formodning udtalt *hūsingr*. I Accus. sg. n. er *a* faldt bort i Udlyd i *spidul* udtalt *spindul*, og i *tl*, udtalt *tel*.

Stammens udlydende *a* synes at være faldt bort foran Genetivendelsen *s* i *wks*, udtalt *Wakrs*. I Nom. sg. af Hankjønssamme paa *n* er Endelsen *-e*, ikke *-a*, i *ŕsr̄bse*, udtalt *ingisarbiske*.

I disse Eiendommeligheder har vi tillige Hjælp til at bestemme Fonnaas-Indskriftens Tid.

Den synes at være yngre end Indskriften paa Varnum-Stenen, der har Nominativformerne *harabanar* og *erilar*. Den synes ligeledes at være lidt yngre end By-Stenens Indskrift, der har Nominativformerne *eirilar* *hrorar* (skrevne med Y) og Accusativformen *arda* (hvis jeg rigtig har læst saa). Derimod synes Fonnaas-Indskriften i Tid at staa nær ved Istaby-Indskriften, som har Nominativformen *haŕuwulafa*. Istaby-Indskriften staar paa et oprindeligere Trin derved, at den for *r* har Tegnet Y, og derved, at den har Accusativformen *hariwulafa*. Men Fonnaas-Indskriften staar omvendt paa et oprindeligere Trin derved, at Runen *fa* i Ordet *aih* betegner et fuldtonende kort *a*, medens denne Rune paa Istaby-Stenen betegner et reduceret *a*, en Halvlyd af *a*.

Derimod maa Fonnaas-Indskriften være ældre end Indskriften paa Upsala-Øksen, hvor jeg læser *fa* „eier“. Ligeledes maa Fonnaas-Indskriften være ældre end Vatn-Indskriften, hvor Lyden *d* synes at have været betegnet ved Runen for *t*. Jeg er herefter tilbøielig til i Overensstemmelse med Wimmer (Runenschr. S. 304) at sætte Fonnaas-Indskriften til Tiden omkr. 650—675.

Fonnaas-Spændens Tid er ikke bindende for Indskriftens Tid; thi Indskriften kan være endel yngre end Spænden. Denne sætter Rygh til 7de Aarh., medens Montelius (Runornas alder S. 36) sætter Spænden til 5te Aarh. eller senest til Tiden omkring Aar 500 og synes at antage, at Indskriften er bleven til samtidig med Spænden.

Det fortjener at mærkes, at uagtet Fonnaas-Indskriften hører til de seneste af de Indskrifter, der udelukkende er skrevne med den længere Rækkes Runer, er

den Form af **s**-Runen, som bruges i den kortere Rækkes Skrift, ikke udgaaet fra den paa flere Maader varierede Form af **s**-Runen, som er brugt paa Fonnaas-Spænden. Vi maa antage, at der i 7de Aarhundred brugtes flere, indbyrdes væsentlig forskellige Former af **s**-Runen.

Excurs.

Om Runen **𐌺**.

Paa Rök-Stenen maa **𐌺** være et Tegn for *a*, da Ordet, hvori Runen forekommer, maa læses *sagwm*. Herefter maa ogsaa **𐌺** paa Fonnaas-Spænden betegne Lyden *a*. I nordisk Runeskrift har ikke andre Runer været brugte til at betegne Lyden *a* end den Rune, som i historisk Nordisk heder *óss*, og den, som i hist. Nord. heder *úr*. Nu har *óss* en forskjellig Form paa Rök-Stenen og paa Fonnaas-Spænden. Altsaa maa **𐌺** paa Rök-Stenen og **𐌺** paa Fonnaas-Spænden være en Form af den Rune, som i hist. Nord. heder *úr*. Jeg gjengiver den ved **A**, medens jeg gjengiver **𐌺** ved **a**. Der spørges altsaa: hvilken er den sproglige Betydning af **A** paa Fonnaas-Spænden? Da **a** bruges i samme Indskrift, kan **A** ikke betegne enhver *a*-Lyd, men betegner sandsynlig en anden *a*-Lyd end den, som udtrykkes ved **a**. Da Navnet paa Runen *úr* bestandig har havt lang Vokal, antager jeg, at **𐌺 A** paa Fonnaas-Spænden betegner langt *a* og at derimod **𐌺 a** her betegner kort *a*. Den førstnævnte Runes Navn maa dengang have været udtalt *úr*. Artikelen **sa** udtaltes altsaa allerede dengang, ligesom i hist. Nord., med langt *a*, medens got. *sa* sandsynlig har været udtalt med kort *a*, ligesom gr. *ε* og oldind. *sa* sikkert havde kort Vokal.

Ordet *aih* „eier“ blev derimod af den Mand, som indridsede Fonnaas-Indskriften, udtalt med Tvetyden *ai*, hvis første Element var kort *a*, medens „eier“ noget senere var blevet til *āh* med langt *a*¹⁾.

Den ovenfor begrundede Mening, at Runen *úr* paa Fonnaas-Spænden betegner langt *a* i Modsætning til **𐌺 a**, som betegner kort *a*, finder jeg bestyrket ved Skääng-Indskriften i Södermanland. Denne lyder *hariŋaaleugar*. Her betegner **𐌺 a** kort *a*, medens **A** d. e. Runen *āra*, der har Formen **𐌺**, betegner langt *a*. Denne Forskjel i Brugen af Runerne *óss* og *úr* har jeg allerede i Tidskr. f. Philol. VII, 243 formodet, og denne Formodning har nu faaet fuld Bestyrkelse ved Skääng- og Fonnaas-Indskrifterne²⁾.

1) Paa Rök-Stenen betegner derimod **A** Lyden *a* uden Hensyn til Quantitet, medens **𐌺 a** her betegner nasalt *a*.

2) Dette bemærker jeg mod Wimmer, som (Runenschr. 200) ytrer, at denne Formodning ikke lader sig bevise, og som finder det usandsynligt, at man skulde have betegnet kort og langt *a* ved to forskellige Tegn.

At nogle Rune-Indskrifter betegne langt *a* ved et andet Tegn end kort *a*, synes mig ikke mere paafaldende, end at mange Indskrifter med den kortere Rækkes Runer betegne nasalt *a* ved en eneste Rune, der er forskjellig fra den, som bruges for ikke nasalt *a*, eller at Istaby-Indskriften betegner et reduceret *a* ved et andet Tegn end kort fuldt *a*.

Som allerede antydet i det foregaaende, forudsætter Brugen af den her omhandlede Rune (*jāra*, senere *āra*) som Tegn for en *a*-Lyd Navneformen *āra* eller *ār* og Bortfald af *j* i Fremlyd i ensartede Ordformer, medens Runens Brug som Tegn for *j* forudsætter, at *j* endnu holdt sig i Fremlyd i Ordet *jāra* „Aar“ og i andre Ord.

At *j* har holdt sig i Fremlyd, forudsættes af Indskriften paa Spydstagen i Fundet fra Kragehul paa Fyn, som Engelhardt sætter til 4de eller 5te Aarh.³⁾

Af en Indskrift paa en Bracteate fra Darum, Jylland, som har Navnet *niujil*. Sandsynlig af Bracteaten Nr. 67 Steph. fra Skodborg i Slesvig.

Fremdeles forudsættes Formen *jāra* af Indskrift *b* paa Tune-Stenen, som jeg har sat til Tiden 500—550.

Derimod forudsættes Formen *āra* eller *ār* af Skääng-Indskriften i Södermanland.

Af Bracteaten Nr. 55 Steph. fra Sjælland, ligesom ogsaa efter min Formodning af andre Bracteate-Indskrifter, som jeg her ikke skal nævne.

Fremdeles forudsættes Formen *āra* af Indskrifterne paa blekingske Stene fra Istaby, Gommor, Stentofta, Björketorp. Endelig *ār* af Fonnaas-Indskriften. Herefter synes *j* i Fremlyd at være faldt bort i nordisk Sprog allerede i 6te Aarhundred. Dette Bortfald af *j* er eiendommeligt for Nordisk og er ikke paavist i noget andet germansk Sprog.

³⁾ Montelius (Runornas ålder S. 34—36) sætter det senest til Tiden omkring 400; Wimmer (Runenschr. S. 303) til 500—600, snarest til dette Tidsrums første Del.